

MARIA CZERNIEWSKA
i ANNA SZEMBERG
Instytut Ekonomiki Rolnej
Warszawa

LICZBA INDYWIDUALNYCH GOSPODARSTW ROLNYCH W POLSCE W 1957 ROKU

Opublikowany przez Główny Urząd Statystyczny szacunek liczby gospodarstw rolnych w 1957 roku wywołał szeroką dyskusję zarówno na łamach wydawnictw gospodarczych, jak też wśród ekonomistów, statystyków i planistów.

Dotychczasowa dyskusja miała charakter raczej rozważań opartych na przesłankach logicznego rozumowania podbudowanych bądź danymi liczbowymi z mniej lub więcej odległych lat, bądź materiałami pośrednimi.

Dyskusja toczy się przede wszystkim wokół aktualnej liczby gospodarstw na ziemiach dawnych, bowiem dane dla ziem odzyskanych nie są kwestionowane. M. Mieszczankowski¹ dochodzi do wniosku, że liczba gospodarstw na ziemiach dawnych została wyolbrzymiona o około 150—200 tys. K. Smoleński zaś i A. Świdorski² przypuszczają, że liczba gospodarstw została przeszacowana o 110 tys.

Pierwszą próbę krytycznej oceny liczby gospodarstw podanej przez GUS ze strony IER podjęli B. Gałęski i A. Szemberg w artykule „Aktualne tendencje zmian struktury”³, w którym również autorzy uznają dane GUS o aktualnej liczbie gospodarstw za zawyżone, nie przeprowadzając jednak żadnych szczegółowych obliczeń i szacunków.

W niniejszym opracowaniu włączamy się do dyskusji w sposób bardziej konkretny, a mianowicie wykorzystując badania pracowni struktury wsi IER z 1957 roku, przedstawiamy pewne szacunki i porównania z danymi GUS.

Podobnie jak nasi poprzednicy, nie będziemy rozpatrywali liczby gospodarstw oszacowanej dla Ziemi Zachodnich, z tego przede wszystkim względu, że nie posiadamy dla tej części kraju opracowanych materiałów, które mogłyby posłużyć do konfrontacji z danymi GUS. Po wtóre wy-

¹ Mieczysław Mieszczankowski, Ewolucja struktury agrarnej. Życie Gospodarcze, nr 49, 1958.

Mieczysław Mieszczankowski, Rozdrobnienie gospodarstw. Życie gospodarcze, nr 41, 1958.

² K. Smoleński i A. Świdorski, Tendencja zmian w strukturze agrarnej gospodarki chłopskiej i perspektywy rozwoju.

³ Wiśń współczesna, nr 12, 1958.

daje się, że ustalona liczba gospodarstw dla tych ziem została oszacowana raczej dość trafnie, biorąc pod uwagę specyficzne warunki i zachodzące przemiany na ogół znane i powszechnie przytaczane, które wpływały na ukształtowanie się liczby i struktury gospodarstw po październiku 1956 r.

Zajmiemy się więc tylko liczbą i strukturą gospodarstw rolnych na ziemiach dawnych. Nasze zadanie będzie polegało na konfrontacji liczb ogłoszonych przez GUS z liczbami uzyskanymi przy badaniach struktury społeczno-ekonomicznej wsi w 1957 r.

IER opracowuje materiały dotyczące struktury społecznej wsi w ramach rejonów społeczno-ekonomicznych, przeto będziemy się posługiwali tymi rejonami również w naszych porównaniach. W tym celu materiały GUS zestawiamy wg grup województw odpowiadających z grubsza rejonom.

Ziemie dawne dzielą się na cztery podstawowe rejony:

- 1) Środkowo-zachodni obejmujący większą część województw poznańskiego i bydgoskiego, tzn. bez powiatów należących dawniej do województw warszawskiego i łódzkiego.
- 2) Środkowo-wschodni, obejmujący woj. warszawskie, łódzkie i lubelskie, białostockie i kilka północnych powiatów kieleckiego.
- 3) Południowo-wschodni, do którego wchodzi województwa: rzeszowskie, częściowo krakowskie i prawie całe kieleckie.
- 4) Przemysłowy, w skład którego wchodzi woj. katowickie i częściowo krakowskie.

Dla porównania dane GUS zestawiliśmy grupami województw. Jako odpowiednik rejonu środkowo-zachodniego służy suma województw poznańskiego i bydgoskiego. Rejon środkowo-wschodni porównujemy z sumą województw warszawskiego, łódzkiego, lubelskiego i białostockiego. Rejon południowo-wschodni reprezentuje suma województw krakowskiego, rzeszowskiego i kieleckiego.

Szczegółowe badania ankietowe objęły na ziemiach dawnych 60 wsi, z tego 15 wsi mieści się w rejonie środkowo-zachodnim, 29 wsi — w rejonie środkowo-wschodnim i 16 wsi — w rejonie południowo-wschodnim. Ogólna liczba gospodarstw zbadanych wynosi 6234. W rejonie środkowo-zachodnim objęto badaniem 1092 gospodarstwa, w rejonie środkowo-wschodnim — 2721 gospodarstw i w rejonie południowo-wschodnim — 2421 gospodarstw.

Materiały IER pozwalają na stwierdzenie we wsiach zbadanych ogólnej liczby gospodarstw, które istniały w 1952 roku i przetrwały do roku 1957 — tzw. gospodarstw starych, oraz liczby gospodarstw nowych. Za nowopowstałe uznaliśmy takie gospodarstwa, które w 1952 roku nie istniały w danej wsi jako odrębne gospodarstwa rolne. W wypadku działów rodzinnych, za nowe uznawane były tylko te gospodarstwa, które się oddzieliły od gospodarstwa macierzystego. Ponieważ badania dokonano w 1957 roku, zatem okres badanych przemian wynosił 5 lat.

Niżej zestawiamy przeciętny roczny przyrost gospodarstw rolnych wg badań przedwojennych¹ za lata 1920—1934, przyrost we wsiach

¹ Konstanty Czerniewski. *Struktura społeczna wsi polskiej*. Warszawa 1937. Wydanie Instytutu Gospodarstwa Społecznego.

zbadanych przez IER w latach 1952—1957 oraz wg danych GUS w okresie 1950—1957.

Tabela 1

Przeciętny roczny przyrost gospodarstw w %

Nazwa rejonu	Dane przedwojenne		Wg IER		Wg GUS 1950-1957
	1920	1934	1952	1957	
	Przyrost gospodarstw w %				
	ogółem	tylko z działów rodzinnych	ogółem	tylko z działów rodzinnych	ogółem
Ziemie dawne ogółem	1,50	1,08	1,42	0,70	1,93
Rejon Środkowo-zach.	1,41	0,41	2,78	0,18	2,13
„ Przemysłowy	1,78	0,25	.	.	2,51
„ Środkowo-wsch.	1,51	1,20	1,30	0,90	2,04
„ Południowo-wsch.	1,48	1,27	1,14	0,85	1,60

Jak wynika z tab. 1, przeciętny roczny przyrost gospodarstw ogólnie dla Ziemi dawnych jest według obecnych badań IER zbliżony do danych przedwojennych. Przyrost natomiast wg GUS jest znacznie wyższy. Porównanie przyrostu gospodarstw z tytułu działów rodzinnych wg obecnych badań IER wykazuje, że jest on znacznie mniejszy niż w okresie przedwojennym.

Analizę różnic między przyrostem wg danych GUS i IER w poszczególnych rejonach — zaczniemy od rejonu środkowo-zachodniego.

W rejonie **środkowo-zachodnim** wsie badane przez IER mają wyższy przeciętny roczny przyrost gospodarstw niż oblicza GUS.

Pochodzi to stąd, że wsie stanowiące reprezentację rejonu środkowo-zachodniego posiadały duży zapas wolnej ziemi (poniemieckiej, pokościelnej, resztówki, po gospodarstwach opuszczonych lub zdanych w zagospodarowanie), którą brały w użytkowanie (najczęściej w dzierżawę) rodziny bezrolne. Z tego względu przyrost nowych gospodarstw wg reprezentacji IER jest zawyżony i dlatego przychylamy się do przyjęcia szacunku liczby gospodarstw ustalonej dla tego terenu przez GUS.

Analizując w dalszym ciągu rejon środkowo-zachodni stwierdzamy, że wg danych IER w okresie 1952—1957 tylko 7,6% gospodarstw nowopowstałych pochodziło z działów rodzinnych, 54,1% z dzierżawy państwowej, 21,8 — z nowego osadnictwa, 12% — z kupna dzierżawy prywatnej, oraz 4,5% z innych powodów. Należy zaznaczyć, że przed wojną liczba gospodarstw pochodzących z działów rodzinnych wynosiła 28,5% w ciągu 15 lat (1920—1934). Oznacza to, że w omawianym rejonie odsetek gospodarstw powstałych z działów rodzinnych spadł o blisko 100%.

Brak danych ankietowych dla **rejonu przemysłowego** (woj. katowickie) nie pozwala na konkretne ustosunkowanie się do przyrostu liczby gospodarstw na tym terenie. Należy jednak sądzić, że duże rozdrobnienie

istniejące w tym województwie oraz stosunkowo mała ilość gospodarstw posiadających działki w sąsiednich gromadach (wg spisu 1957 około 10%) nie obciążały błędami danych GUS. Natomiast znaczny przyrost działek, który nastąpił, znajduje usprawiedliwienie we wzmożonym korzystaniu z nich przez robotników pracujących w przemyśle i górnictwie.

W rejonach **środkowo-wschodnim** i **południowo-wschodnim** ogólny przyrost gospodarstw wg danych GUS jest znacznie wyższy od danych IER.

Różnice występujące w przeciętnym rocznym procencie przyrostu gospodarstw w tych rejonach pochodzą zapewne z fikcyjnych podziałów gospodarstw, które szczególnie w omawianych rejonach, zaważyły na tempie i rozmiarach przyrostu.

W ankiecie IER zostały w zasadzie wyeliminowane fikcyjne podziały, gdyż wszystkie rodziny prowadzące wspólne gospodarstwo domowe, nawet w wypadkach gdy ziemia ich była rozdzielona, zostały potraktowane jako jedna jednostka badawcza.

Przyjmując przeciętny roczny procent przyrostu gospodarstw wg IER obliczymy liczbę gospodarstw rolnych w obu rejonach w 1957 r. i porównamy wyniki z szacunkiem GUS. Do obliczeń jako punkt wyjściowy przyjmujemy liczbę gospodarstw z 1950 r. Nie uwzględniamy w obu porównywanych latach gospodarstw należących do spółdzielni produkcyjnych, gdyż w obu rejonach zarówno w 1950 r. jak i w 1957 r. liczba ich nie odgrywała roli.

Tabela 2

Porównanie przyrostu liczby gospodarstw w 1957 roku wg GUS i IER w rejonach środkowo-wschodnim i południowo-wschodnim

Wyszczególnienie	Liczba gospodarstw wg spisu 1950 r.	Przyrost gospodarstw w ciągu 7 lat w %		Przybyło gospodarstw w ciągu 7 lat w tys.	
		wg GUS	wg IER	wg GUS	wg IER
Rejon środkowo-wschodni	1097,0	+14,3	+9,1	157,3	99,8
„ południowo-wschodni	916,5	+11,2	+8,0	102,3	73,3
Razem	2013,5	+12,9	+8,6	259,6	173,1
Przeciętny roczny przyrost	×	1,84	1,23	37,1	24,7

Otrzymane wyniki wskazują, że na omawianych dwóch rejonach różnica w przyroście gospodarstw wg szacunku GUS i IER wynosi około 87 tys. gospodarstw. Jest to zwiększenie przyrostu rocznego o 50%, zatem różnica dość istotna pomiędzy wynikami badań IER i szacunkami GUS.

Różnica otrzymana przez nas zbliża się do przypuszczeń Świdzkiego i Smoleńskiego. Należy sądzić, że wyliczoną nadwyżkę stanowią te właśnie gospodarstwa fikcyjnie podzielone. Wymienione 86,5 tys. gospodarstw stanowi 33,3% przyrostu gospodarstw ustalonego przez GUS w tych rejonach i 18,6% ogólnego przyrostu gospodarstw w kraju.

Dla uzupełnienia analizy liczby gospodarstw nowo powstałych na obszarze rejonów środkowo-wschodniego i południowo-wschodniego podamy niżej źródła powstawania tych gospodarstw wg danych IER.

Tabela 3

**Źródła powstawania gospodarstw nowych
w rejonach środkowo-wschodnim i południowo-wschodnim w %**

Nazwa rejonu	Gospodarstwa nowopowstałe				
	ogółem	z działów rodzinnych i spadków	z dzierżawy prywatnej i kupna	z dzierżawy państwowej i nowego osadnictwa	z innych źródeł
Rejon środkowo-wschodni	100,0	69,2	16,9	9,1	4,8
„ południowo-wschodni	100,0	74,6	18,4	5,4	1,6

Należy dodać, że w okresie międzywojennym odsetek gospodarstw nowo powstałych z działów rodzinnych wynosił dla rejonu środkowo-wschodniego 79,9%, a dla rejonu południowo-wschodniego 85,8%.

Jak wynika z przytoczonych liczb, problem rozdrobnienia gospodarstw z tytułu działów rodzinnych w obu omawianych rejonach istnieje w stopniu prawie równie silnym jak przed wojną.

Jednakże niewątpliwie wśród licznej rzeszy gospodarstw małych poważny odsetek stanowią gospodarstwa pomocnicze nie stanowiące głównego źródła utrzymania ich posiadaczy.

Materiały IER, z których dotychczas korzystamy, pozwalają również na ustalenie bardzo istotnej sprawy, a mianowicie odsetka gospodarstw rolnych będących ubocznym źródłem utrzymania rodziny.

Klasyfikowanie gospodarstw wg przewagi dochodów z gospodarstwa rolnego bądź dochodów spoza gospodarstwa odbywało się we wsiach zbadanych w 1957 r. na podstawie porównania obliczonej produkcji czystej z gospodarstwa i ustalonych dochodów osiągniętych spoza gospodarstwa. Gospodarstwa, w których produkcja czysta przekraczała dochody spoza gospodarstwa, uznano za utrzymujące się głównie z rolnictwa.

Ponieważ jednak produkcja czysta była ustalona szacunkowo, przeto otrzymane wyniki należy traktować jako orientacyjne, wskazujące kierunek zmian, wynikłych z ogólnego rozwoju gospodarki narodowej.

W tab. 4 zestawiamy wyniki uzyskane z badań IER w 1957 r. w porównaniu z danymi Narodowego Spisu Powszechnego z 1950 r. Jak wynika z porównania, ogólnie w kraju odsetek gospodarstw rolnych o przewadze dochodów spoza gospodarstwa rolnego wzrósł od 1950 r. prawie dwukrotnie. Natomiast na terenie rejonu południowo-wschodniego przeszło trzykrotnie. Musimy przypomnieć, że w czasie Narodowego Spisu Powszechnego, kwalifikowanie gospodarstw na będące głównym czy też ubocznym źródłem utrzymania gospodarującego odbywało się wyłącznie w oparciu o oświadczenia samych gospodarzy, bez jakichkolwiek konkretnych podstaw. Toteż wobec płynności zarobków spoza gospodarstwa (zwłaszcza z owym czasie) gospodarz mógł uważać, że podstawą jego bytowania jest gospodarstwo, mimo iż niejednokrotnie dochody spoza gospodarstwa mogły przeważać. Drugim momentem różniącym pojęcia

używane przez GUS i IER w omawianym zakresie jest fakt, że GUS rozróżniał gospodarstwa wg „głównego źródła utrzymania gospodarującego”. IER natomiast dzieli gospodarstwa wg „głównego źródła utrzymania rodziny”. Toteż liczne rodziny, gdzie członkowie tych rodzin pracują poza gospodarstwem rolnym, a prowadzą wspólne gospodarstwo domowe (mimo iż głowa rodziny — gospodarujący głównie czerpie dochody z gospodarstwa rolnego) i dają pieniądze do wspólnej kasy, w znacznym stopniu powiększają rzeszę gospodarstw czerpiących dochody głównie ze źródeł pozarolniczych.

Wyżej przytoczone względy pozwalają sądzić, że liczba gospodarstw rolnych będących ubocznym źródłem utrzymania rodziny w 1950 r. została w spisie powszechnym zaniżona. Choć nie ulega wątpliwości, że od roku 1950 nastąpił bardzo znaczny wzrost tej kategorii gospodarstw.

W obliczeniu przyjęliśmy, że gospodarstwa do 0,5 ha z reguły nie stanowią głównego źródła utrzymania rodziny. Ogólnie w kraju przeszło 60% gospodarstw o powierzchni od 0,5 do 2 ha jest ubocznym źródłem utrzymania rodziny.

Dopiero grupa od 2 do 5 ha może być uważana za grupę o zdecydowanej przewadze dochodów z rolnictwa.

Obliczenia powyższe wskazują, że około 1 miliona gospodarstw rolnych w kraju są to gospodarstwa bądź pomocnicze, bądź nie dające podstawowego utrzymania rodzinie. W 1950 r. liczba gospodarstw będących ubocznym źródłem utrzymania gospodarującego wynosiła około 500 tys.

Tabela 4

Odsetek gospodarstw o przewadze dochodów spoza rolnictwa w latach 1950 i 1957

Wyszczególnienie	Ogółem	Gospodarstwa o powierzchni ha			
		od 0,1 do 0,5	0,5—2	2—5	5 i więcej
wg NSP w 1950 r.					
Polska	15,1	100,0	27,5	9,3	1,7
Środkowo-zachodni	21,2	100,0	48,5	21,7	1,7
Środkowo-wschodni	8,4	100,0	20,1	6,3	1,2
Południowo-wschodni	9,4	100,0	8,8	4,3	1,2
Przemysłowy	47,1	100,0	49,0	25,1	8,1
Ziemie zachodnie	22,3	100,0	56,4	26,0	2,3
wg badań ankietowych IER w 1957 r.					
Polska	27,3	100,0	58,2	17,7	3,6
Środkowo-zachodni	30,9	100,0	67,0	22,4	0,3
Środkowo-wschodni	15,2	100,0	47,3	12,1	2,3
Południowo-wschodni	31,8	100,0	57,5	19,3	8,1
Przemysłowy ^a	53,5	100,0	55,0	30,0	8,1
Ziemie zachodnie ^b	31,5	100,0	67,0	22,4	0,3

^a Szacunek na podstawie przyrostu gospodarstw.

^b Szacunek na podstawie rejonu środkowo-zachodniego.

Szacunek gospodarstw i działek w ogóle, jak też gospodarstw o przewadze dochodów z rolnictwa i gospodarstw o przewadze dochodów spoza rolnictwa podajemy w tab. 5. W tabeli zaś 6 strukturę tych trzech kategorii gospodarstw.

W tabeli 5 i 6 dla rejonów środkowo-wschodniego i południowo-wschodniego poprawiliśmy dane GUS o różnicę wykazaną poprzednio w tabeli 2. Poprawkę tę zastosowaliśmy również w poszczególnych grupach gospodarstw wymienionych rejonów wychodząc z założenia, że tendencje zmian w grupach gospodarstw były w zasadzie przez GUS uchwycone prawidłowo, lecz nieco przesadnie. Inaczej mówiąc zastosowaliśmy strukturę przyrostu gospodarstw oszacowaną przez GUS do przyrostu

Tabela 5

Szacunek liczby gospodarstw i działek w tysiącach w 1957 r.

Wyszczególnienie	Ogółem	Gospodarstwa o powierzchni ogólnej w ha					
		0,1—0,5	0,5—2	2—5	5—7	7—10	10—14

Gospodarstwa i działki ogółem

Polska	1950	3168,5	199,7	621,6	991,8	477,5	499,0	246,3	132,6
	1957	3546,3	285,7	797,2	1136,8	501,8	469,1	239,5	116,2
Środkowo-zach.		457,1	53,3	102,2	86,6	54,1	76,2	50,9	33,8
Środkowo-wsch.		1196,8	44,0	172,1	417,4	237,1	187,8	91,4	47,0
Połudn.-wschodni		989,8	57,4	277,6	452,3	124,8	57,6	15,4	4,7
Przemysłowy		220,2	52,4	84,4	56,0	14,8	8,3	2,9	1,4
Ziemie odzyskane		682,4	78,6	160,9	124,5	71,0	139,2	78,9	29,3

Gospodarstwa o przewadze dochodów z rolnictwa

Polska	1950	2691,2	—	459,1	899,8	465,4	491,8	244,2	130,9
	1957	2577,2	—	333,3	935,5	483,6	469,1	239,5	116,2
Środkowo-zach.		315,7	—	33,7	67,2	53,9	76,2	50,9	33,8
Środkowo-wsch.		1015,4	—	90,7	366,9	231,6	187,8	91,4	47,0
Połudn.-wschodni		675,4	—	118,0	365,0	114,7	57,6	15,4	4,7
Przemysłowy		103,0	—	38,0	39,8	12,6	8,3	2,9	1,4
Ziemie odzyskane		467,7	—	52,9	96,6	70,8	139,2	78,9	29,3

Gospodarstwa i działki o przewadze dochodów spoza rolnictwa

Polska	1950	477,3	199,7	162,5	92,0	23,1	×	×	×
	1957	969,1	285,7	463,9	201,3	18,2	×	×	×
Środkowo-zach.		141,4	53,3	68,5	19,4	0,2	×	×	×
Środkowo-wsch.		181,4	44,0	81,4	50,5	5,5	×	×	×
Połudn.-wschodni		314,4	57,4	159,6	87,3	10,1	×	×	×
Przemysłowy		117,2	52,4	46,4	16,2	2,2	×	×	×
Ziemie odzyskane		214,7	78,6	108,0	27,9	0,2	×	×	×

gospodarstw oszacowanego przez IER. W ten sposób zmniejszyliśmy liczbę gospodarstw mniejszych a zwiększyliśmy liczebność gospodarstw większych. Przykład obliczenia podajemy w tab. 7.

Wracając do tab. 5 przypominamy, że poprawiliśmy dane GUS ogólnie dla kraju o 86,5 tys. gospodarstw tzn. zmniejszyliśmy ogólny przyrost gospodarstw o 18,6%. Zatem zamiast przyrostu 464,3 tys. gospodarstw, uzyskaliśmy 377,8 tys. gospodarstw z tej liczby 261,6 tys. przyrosło w grupie od 0,1 do 2 ha; 145,5 tys. — w grupie od 2 do 5 ha. W grupie zaś powyżej 7 ha liczba gospodarstw zmniejszyła się o 54 tys.

Główny przeto przyrost odbywał się w gospodarstwach stanowiących uboczne źródło utrzymania rodziny, czyli przyrastały gospodarstwa i działki pomocnicze.

Tabela 6

Struktura liczby gospodarstw i działek w %

Wyszczególnienie	Ogółem	Gospodarstwa o powierzchni ogólnej w ha					
		0,1—0,5	0,5—2	2—5	5—7	7—10	10—14

Gospodarstwa i działki ogółem

Polska	1950	100,0	6,3	19,6	31,3	15,1	15,7	7,8	4,2
	1957	100,0	8,1	22,5	32,1	14,1	13,2	6,7	3,3
Środkowo-zach.		100,0	11,7	22,4	18,9	11,8	16,7	11,1	7,4
Środkowo-wsch.		100,0	3,7	14,4	34,9	19,8	15,7	7,6	3,9
Połudn.-wschodni		100,0	5,8	28,0	45,7	12,6	5,8	1,6	0,5
Przemysłowy		100,0	23,8	38,4	25,4	6,7	3,8	1,3	0,6
Ziemie odzyskane		100,0	11,5	23,6	18,2	10,4	20,4	11,6	4,3

Gospodarstwa o przewadze dochodów z rolnictwa

Polska	1950	100,0	—	17,1	33,4	17,3	18,3	9,1	4,8
	1957	100,0	—	12,9	36,3	18,8	18,2	9,3	4,5
Środkowo-zach.		100,0	—	10,7	21,3	17,1	24,1	16,1	10,7
Środkowo-wsch.		100,0	—	8,9	36,2	22,8	18,5	9,0	4,6
Połudn.-wschodni		100,0	—	17,5	54,0	17,0	8,5	2,3	0,7
Przemysłowy		100,0	—	36,9	38,6	12,2	8,1	2,8	1,4
Ziemie odzyskane		100,0	—	11,3	20,7	15,1	29,8	16,9	6,2

Gospodarstwa i działki o przewadze dochodów spoza rolnictwa

Polska	1950	100,0	41,8	34,1	19,3	4,8	×	×	×
	1957	100,0	29,5	47,8	20,8	1,9	×	×	×
Środkowo-zach.		100,0	37,7	48,4	13,7	0,2	×	×	×
Środkowo-wsch.		100,0	24,3	44,9	27,8	3,0	×	×	×
Połudn.-wschodni		100,0	18,2	50,8	27,8	3,2	×	×	×
Przemysłowy		100,0	44,7	39,6	13,8	1,9	×	×	×
Ziemie odzyskane		100,0	36,6	50,3	13,0	0,1	×	×	×

Wydaje się, iż dążenie wsi do podniesienia poziomu życiowego, z jednoczesnym rozwojem całej gospodarki narodowej, będzie w dalszym ciągu sprzyjało przekształceniu się gospodarstw małych na działki bądź gospodarstwa pomocnicze przy jednoczesnym zarobkowaniu ich właścicieli poza gospodarstwem.

Według naszego szacunku gospodarstwa będące głównym źródłem utrzymania rodziny uległy zmniejszeniu od 1950 r. o przeszło 100 tys. Głównie dotyczy to liczby gospodarstw małych, które przeszły do kategorii gospodarstw będących ubocznym źródłem utrzymania, natomiast

Tabela 7

Szacunek liczby gospodarstw w rejonie środkowo-wschodnim
(Warszawa, Łódź, Lublin, Białystok)

Wyszczególnienie	Ogółem	Gospodarstwa o powierzchni ha						
		0,1—0,5	0,5—2	2—5	5—7	7—10	10—14	14 i więcej
Gospodarstwa ogółem								
GUS 1950 r. w tys.	1097,0	37,1	138,7	362,8	225,8	186,6	94,5	51,5
GUS 1957 r. w tys.	1254,3	47,9	191,4	448,9	243,6	188,5	89,6	44,4
Przyrost w tys.	+157,3	+10,8	+52,7	+86,1	+17,8	+1,9	-4,9	-7,1
w %	100,0	+6,9	+33,5	+54,7	+11,3	+1,2	-3,1	-4,5
Przyrost wg IER								
w tys.	+99,8	+6,9	+33,4	+54,6	+11,3	+1,2	-3,1	-4,5
Liczba gospod.								
wg IER w 1957 r.	1196,8	44,0	172,1	417,4	237,1	187,8	91,4	47,0

dwie podstawowe grupy gospodarstw od 2—5 ha i od 5 do 7 ha pozostały bez zmian względnie nieco wzrosły.

Z podanego wyżej szacunku gospodarstw można również wnioskować o liczbie ludności rolniczej oraz ludności mieszanej tzn. tej ludności, która posiada gospodarstwo rolne będące ubocznym źródłem utrzymania rodziny. Jeżeli wyeliminujemy działki do 0,5 ha, które należy uważać za działki robotnicze, to otrzymamy tych gospodarstw 683,4 tys.

W 1950 r. w gospodarstwach do 2 ha przeciętnie zamieszkiwało 2,8 osób. Jeżeli założymy, że w 1957 r. przeciętnie na gospodarstwa będące ubocznym źródłem utrzymania przypada 3 osoby, to otrzymamy 2 050,2 tys. ludności mieszanej.

Ludność rolnicza natomiast w gospodarstwach indywidualnych wynosiła zapewne w tym okresie około 10 566,0 tys. osób biorąc pod uwagę 2577,2 tys. gospodarstw będących głównym źródłem utrzymania rodziny oraz przeciętnie 4,1 osoby na 1 gospodarstwo. W 1950 r. bowiem przeciętnie przypadało 3,9 osób.

Wg danych rachunkowości rolnej z 1956/57 przeciętnie w gospodarstwie było 4,5 osoby.

Przyjmując nadto, że około 270 tys. osób pracuje w PGR i że przeciętnie na rodzinę wg szacunków Ministerstwa Rolnictwa przypada 2,5 osoby otrzymamy około 680 tys. osób. Wreszcie jeżeli uwzględnimy około 21 tys. rodzin zrzeszonych w spółdzielniach produkcyjnych przyjmując również po 4,2 osoby na rodzinę, otrzymamy około 100 tys. osób.

Zatem ludność utrzymująca się z rolnictwa wynosiłaby w 1957 r. około 11 350 tys. osób, tzn. stanowiłaby 39,7% ludności Polski, zważywszy, że wg danych Głównego Urzędu Statystycznego, liczba ludności w Polsce w 1957 r. wynosiła 28 537 tys. Udział natomiast ludności mieszanej stanowiłby 7,2%.

Мария ЧЕРНЕВСКА, Анна ШЕМБЕРГ
Институт Экономики Сельского Хозяйства
В а р ш а в а

ЧИСЛО ЕДИНОЛИЧНЫХ ХОЗЯЙСТВ В ПОЛЬШЕ В 1957 ГОДУ

Содержание

В статье изложена попытка критической оценки данных Г. У. С. (Главное Статистическое Управление) в отношении числа единоличных крестьянских хозяйств в 1957 году по подсчётам и сопоставлениям произведённым на основании анкеты Отдела Социальной Структуры деревни Института Экономии Сельского Хозяйства, разработанной в 1957 году в 80 деревнях.

Из проведенных подсчётов видно, что годовой прирост хозяйств в периоде 1950—57 г. сближен к приростам в предвоенный период. В то место сравнение прироста хозяйств по семейным дележам указывает на то, что этот прирост гораздо меньший чем в предвоенный период.

Из анализа новосозданных хозяйств вытекает, что эти хозяйства являются главным образом хозяйствами крестьян-работников или участками рабочих и служащих, что связано с индустриализацией и общим подъёмом народного хозяйства.

Одновременно на основании данных Института проведено актуальные предварительные подсчёты хозяйств, являющихся побочным источником содержания.

Согласно этим подсчётам число этих хозяйств значительно увеличилось в сравнении с 1950 г.

MARIA CZERNIEWSKA and ANNA SZEMBERG
Institute of Agricultural Economics
Warsaw

**NUMBER OF INDIVIDUAL FARMHOLDINGS
I N POLAND IN 1957**

Summary

The article contains an attempt of a critical evaluation of data relating to the number of farmholdings in 1957, based on estimations and comparisons worked out according to a questionnaire prepared by the Department of Research on Rural Structure of the Institute of Agricultural Economics circulated in 1957 in 80 villages.

Effectuated computations give evidence that the yearly growth in number of farmholdings in the period 1950—1957 is similar to that before the war.

Comparison of growth in the number of farmholdings resulting from partition of holdings among family members indicates that it is much smaller than before the war.

According to structural analysis of newly founded farmholdings they are mainly either peasant-workers farms or plots of working people. This situation may be attributed to process of industrialisation, and general development of national economy.

Actual estimation, based on data and materials of Institute of Agricultural Economics, of the number of farmholdings constituting the source of additional means for upkeep, shows considerable increase in comparison with the year 1950.